

АПСТРАКТ

Предмет овог рада односи се на питање етичности у поступању универзитетских наставника. У чланку се разматрају антрополошки и социјални чиниоци који учествују у изградњи академског интегритета и морални критеријуми којима се вреднује поступање у научном и наставном раду. Циљ рада јесте да се из етичког дискурса аргументује дистинкција између академског поступања које своје моралне разлоге има у аутономији слободне воље и поступања које произлази из захтева које поставља кодекс професионалне етике. Смисао испитивања такве корелације састоји се у сагледавању стварних домета етичности поступања у зависности од тога да ли је подстакнуто нормативом или има своје разлоге у академском интегритету заснованом на поштењу, праведности, одговорности и осталим својствима моралног карактера наставника.

Кључне речи: академско поступање, високо образовање, етичност, морални интегритет

ABSZTRAKT:

Ezen írás tárgya az egyetemi tanárok magatartásának etikájára vonatkozik. A cikk az akadémiai integritás kialakításában szerepet játszó antropológiai és társadalmi tényezőket, valamint a tudományos és oktatói munka magatartásának értékeléséhez használt erkölcsi kritériumokat firtatja. A dolgozat célja, hogy az etikai diskurzusból érveljen a szabad akarat autonómiájában rejlő akadémiai magatartás, és a szakmai etikai kódex által támasztott követelményekből származó magatartás között. Egy ilyen jellegű összefüggés vizsgálatának célja, hogy áttekinthetővé váljon az etikus magatartás valós hatóköre attól függően, hogy normák által motiváltak, vagy okai az őszinteségen, tisztességen, felelősségvállaláson és a tanár erkölcsi jellegének egyéb tulajdonságain alapuló tanulmányi feddhetetlenségben rejlenek.

Kulcsszavak: akadémiai magatartás, felsőoktatás, etika, morális integritás

ABSTRACT

The subject of this work refers to the issue of ethics in the behavior of university teachers. The article discusses the anthropological and social factors that participate in the construction of academic integrity and the moral criteria used to evaluate conduct in scientific and teaching work. The goal of the paper is to argue from the ethical discourse the distinction between academic behavior that has its moral reasons in the autonomy of free will and behavior that results from the requirements set by the code of professional ethics. The purpose of examining such a correlation is to see the real scope of ethical behavior depending on whether it is motivated by norms or has its reasons in academic integrity based on honesty, fairness, responsibility and other properties of the teacher's moral character.

Keywords: academic conduct, higher education, ethics, moral integrity

РУЖИЦА ПЕТРОВИЋ

Универзитет у Крагујевцу,
Факултет педагошких наука у
Јагодини,
prof.ruzica@gmail.com

АКАДЕМСКО ПОСТУПАЊЕ ИЗ ДИСКУРСА ЕТИЧКИХ ТЕОРИЈА¹

AKADÉMIAI MAGATARTÁS AZ ETIKAI ELMÉLETEK DISKURZUSÁBÓL

ACADEMIC CONDUCT FROM THE DISCOURSE OF ETHICAL THEORIES

¹ Рад је настао у оквиру билатералног пројекта „Кризe, изазови и савремени образовни систем“, у реализацији Факултета педагошких наука Универзитета у Крагујевцу (Србија) и Филозофског факултета Универзитета Црне Горе (Црна Гора) (2021-2023).

Напомена: Реализацију овог истраживања финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. Уговора 451-03-47/2023-01/200140).

УВОД

Испитивање етичности у понашању универзитетских наставника подразумева, пре свега, сазнање да је реч о специфичној професији која обједињује истраживачке и наставне активности, те да из сложене структуре такве делатности произлазе високи критеријуми компетентности не само у познавању и примени принципа научног и педагошког рада, већ и високих етичких стандарда. Уобичајено је да се људи који поседују научне титуле и академска звања сврставају у ред најелитнијих чланова друштва иза чијег угледа и репутације стоје интелектуални и морални квалитети. Међутим, пракса показује да међу наставницима у високом образовању, поред оних чији рад заслужује високо место на лествици професионалне етичности, има и оних који начином свог поступања тај статус доводе у питање.

У раду ће бити сагледани афирмативни и негативни облици академског понашања у односу на њихову покренутост унутрашњим моралним разлозима или спољашњим регулационим механизмима. Такав приступ ће омогућити вредносно расуђивање о видљивој страни садржаној у поступцима, али и теоретско сагледавање дубљих и скривенијих слојева радњи имлицираних у мотивима и карактерним својствима носиоца, као непосредних покретача њиховог извршења. У том контексту, кроз дискурс деонтолошких, телеолошких и аретолошких етичких теорија биће размотрени критеријуми вредновања моралног поступања наставника.

АКАДЕМСКИ ИНТЕГРИТЕТ И АКАДЕМСКО ПОСТУПАЊЕ

Појам интегритета личности импликује целовитост човека као природног, друштвеног и духовног бића (Belyaev, 2011). Академски интегритет у сфери универзитетског рада обухвата високе етичке компетенције наставно- научних делатника које се рефлектују на плану научног истраживања и међуљудских односа. На релацији истраживач - учесник, академски интегритет се односи на принципе добровољног и сагласног учешћа испитаника у истраживању, међусобног поверења, заштите приватности и анонимности (Daley, 2012; Израел, Хеј, 2012; Петровић, Трифуновић, 2023). У колегијалним односима он обавезује на међусобну сарадњу, уважавање и поштовање личности и достојанства сарадника (Kellehear, 1989; Hauptman, 2002; Goodstein, 2002; Петровић, Трифуновић, 2023). На плану израде научних радова академски интегритет подразумева моралну честитост и интелектуално поштење које се темељи на поштовању начела искрености, поузданости, објективности, непристрасности и независности, на отвореној комуникацији, бризи за учеснике истраживања, одговорности према будућим генерацијама научника.¹ У случајевима када се академско поступање не темељи на принципима академског интегритета, настају различите врсте злоупотреба. Једну од најпотпунијих таксономија злоупотреба у писању научних радова развио је Смит (Smith 2000). Она обухвата петнаест облика интелектуалног непоштења који се срећу у истраживачкој пракси. Међу најтежим издвајају се: фабриковање, фалсификовање, плагирање, изостављање података, одбацивање података који се не уклапају, спровођење истраживања без сагласности учесника, поклањање ауторства, умножавање публикација, изостављање ауторства, аутоплагирање, скривање сукоба интереса и остало. (Smith, 2000:8). Наставници и истраживачи код којих свест о интелектуалном поштењу чини интегрални део њихове личности поштују начела професионалне етике слободним опредељењем, независно од спољних, обавезујућих, регулаторних норми и тела. Али за субјекте код којих не постоји такав интегритет Етички кодекс са механизмом санкција представља најбољи компензацијски инструмент за решавање и регулисање питања од значаја за заштиту кредибилитета институција високог образовања (Петровић, Трифуновић, 2022).

Током 20. века у Америци се интензивирају истраживања о академском интегритету и академском поступању, нарочито студената. После мултиинституционалног истраживања које је спровео Дејвид Мекејб (D. McCabe) са сарадницима, са 6.096 студената на 31 колеџу и универзитету, основан је Центар за академски интегритет који сада постоји као Међународни центар за академски интегритет (International Center for Academic Integrity²) за решавање „проблема варања“ и унапређења „културе интегритета“ у институцијама високог образовања (Gallant, 2012; Hauptman, 2002; Whitley, & Keith-Spiegel, 2001). У истраживању „праксе варања“ код студената, Мекејб је дошао до открића да оно није само психолошки феномен који

¹ https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_naucnoistrazivackoj_delatnosti.html

² https://academicintegrity.org/images/pdfs/20019_ICAI-Fundamental-Values_R12.pdf

се манифестује унутрашњим варијаблама, већ и социолошки, на који утичу спољне околности, било да га покрећу или осујећују. Као аргумент за ту тврдњу он наводи регулаторну функцију „кодекса части“ који је утицао на смањење стопе варања тиме што су студенти сами пријављивали тај облик недоличног понашања (Hughes, & McCabe, 2006).

Истраживања сугеришу да се већина америчких студената на основним студијама бавила неким обликом недоличног понашања док су завршавали свој академски рад, упркос томе што знају да је такво понашање морално неприхватљиво. Студије су идентификовале велики број личних и институционалних фактора повезаних са непримереним понашањем. Неки од ових фактора могу умањити своје дејство или бити елиминисани применом институционалних стратегија које обухватају: преиспитивање вредности и циљева високог образовања, посвећеност квалитету у пракси наставе и оцењивања, успостављање делотворних политика и пракси надзора, пружање могућности за образовање, подршку свим члановима универзитетске заједнице коришћењем кодекса академске части (Hughes, & McCabe, (2006).

Година 1992. када је Мекејб објавио своју прву студију сматра се кључним временом у развоју покрета и проучавање академског интегритета. Веома значајно јесте специјално издање студије које даје преглед 30 година истраживања академског интегритета и академског поступања која су спроведена од формирања Међународног центра за академски интегритет до 2022. године, са циљем расветљавања утицаја тих истраживања на праксу и њен даљи развој (Gallant & Rettinger, 2022)

Уредници тог издања замолили су ауторе да користе термин „академски интегритет“ да опишу понашања која храбро подржавају „поштење, правичност, одговорност, поузданост и поштовање“ у академским круговима, односно да користе израз „академско недолично понашање“ уместо „академског непоштења“ како би задржали фокус на понашању, а не да имплицирају моралну намеру иза понашања (Granitz, & Loewy, 2007). Интегритет и недолично понашање јесу две стране истог новчића. Дела недоличног понашања крше принципе интегритета, тако да промовисање интегритета подразумева интерес у борби против дела која га оспоравају и деградирају (Pecorari & SutherlandSmith, 2021).

На важност те дистинкције указано је и у овом раду у коме су етичке теорије послужиле као теоретска основа за распознавање и разликовање неакадемског понашања као облика деловања које одступа од стандарда које прописује кодекс професионалне етике од неакадемског понашања које свој извор има у недостатку моралног интегритета наставника.

ЕТИЧКИ ПРИСТУП АКАДЕМСКОМ ПОСТУПАЊУ

Етика као теорија људских односа почива на два темељна питања: шта човек треба да чини да би његово чињење било морално исправно и какав треба да буде да би његов живот имао смисла. У зависности од полазишта вредновања, етичке теорије

се углавном деле на теорије дужности (деонтолошке, *prima facie* дужности), теорије доброг (телеолошке, консеквенционистичке, утилитаристичке) и теорије врлине (аретолошке), тј. теорије моралног карактера или моралног интегритета.

Један од релевантних приступа за вредновање исправности моралног поступања јесте Кантова деонтолошка теорија која за полазиште има тврдњу да је морално исправан само онај поступак који се чини у аутономији слободне воље, искључиво из дужности према субјективном практичном начелу које одговара објективном (Кант, 2019). У том смислу свако унутрашње начело које универзализацијом не укида себе, може бити носилац исправне радње. Дакле, тежиште моралне вредности није на последицама које поступак генерише, већ на доброј вољи³ да се у пракси живота спроводи само она унутрашња максима која може да издржи морални суд универзалног закона. То је деловање које не условљава побуде страха, користи, награде, захвалности, казне или било којих сличних мотива, већ категорички захтев аутономног ума да чини оно што унутрашњи морални закон налаже (Кант, 2019). У контексту теме овог рада као морално исправно било би квалификовано оно деловање наставника које је утемељено на вољи и избору да се поштују начела истине, правде, честитости, достојанства, не зато што се то од њих тражи и очекује, или зато што је такав образац понашања друштвено прихватљив, већ зато што га налаже унутрашња дужност, као највиши облик моралне свести.

У оквиру теорија дужности осим строгих деонтолошких захтева које поставља категорички императив, етика *prima facie* дужности, пружа могућност сагледавања моралног поступања из ширег схватања појма дужности. Рос (Ross), као зачетник ове теорије, сматра да се моралност неког поступка може процењивати с обзиром на могућност остварења бар једног од четири морална принципа које имплицира овај појам: дужност да помогнемо другима; дужност да одржимо своја обећања; дужност да се одужимо за прошла добра дела и дужност да не допустимо да пропадне људи који зависе од нас. Сви ови принципи имају морални значај и они праве разлику у погледу тога шта треба да учинимо и да ли правилно поступамо у ономе што смо изабрали да радимо. Рос не глорификује дужност као општи морални принцип који се има безусловно применити у својој формално- апстрактној форми, већ га конкретизује кроз више моралних захтева чија се релевантност процењује у конкретној ситуацији (Ross, 2002). Уколико су два принципа у конфликту, сукоб се решава тако што се доноси одлука да се у датој ситуацији да предност једном од њих. Тиме се не обезвређује други, већ се само бира онај за који се просуђује да у конкретним околностима заслужује првенство.

Такав сукоб у подручју академског поступања може настати у условима када се научни истраживач нађе у моралној дилеми између испуњења етичког принципа поверљивости према учесницима истраживања, тј. одржања обећања у вези са

³ Немогуће је замислити игде ишта у свету, па чак ни изван њега, што би се без ограничења могло сматрати добрим, осим једино добре воље. (Кант, Имануел: Заснивање метафизике морала, 4. издање, 2020. 23, Београд, Дерета

неоткривањем извора добијених података и правне обавезности о обелодањивању информација које су у јавном интересу, а тичу се на пример здравствене угрожености, насиља над децом, кривичних дела и сличних опасности. Бичам и Чилдрес (Beauchamp & Childress, 2001) сматрају да је дужност очувања поверљивости *prima facie*, док Пејлис и Лоумен (Palys & Lowman, 2000) сматрају да би за истраживача могло бити етички прихватљиво и допуштиво одавање поверљивих информација уколико би се учесник са тим сагласио или уколико би прихватио ограничене гаранције поверљивости због обавезе истраживача према трећој страни. Наравно, такав облик редуковане поверљивости могао би у знатној мери да угрози солидност резултата истраживања.

За разлику од теорија дужности, теорија добра у свим својим облицима узима општу корисност као најрелевантније мерило за вредновање исправности моралног поступања. У том смислу, опредељење за радњу која у свом исходишту „производи и унапређује највеће добро за највећи број људи“ (Bentham, 2009), одговара моралном критеријуму који поставља утилитаристичка теорија. Међутим, слабост оваквог приступа јесте у томе што последица радње која изазива задовољство највећег броја људи није сигуран критеријум моралне процене исправности неког поступка, нарочито ако је та „добра“ последица изазвала патњу макар једног невиног човека. Заговорници овог приступа оправдавају лоша дела изузецима, специјалним околностима и великим потенцијалним добитком чија општа вредност умањује штету појединца или неколицине. Консеквенционализам увек мери прихватљивост изабране опције с обзиром на предвиђање да ли та опција у односу на остале алтернативе, доноси више добра, задовољства и среће за већину, него рђавост или патњу за мањину. С обзиром на то да почива на прављењу избора, поставља се питање да ли је морално исправно умањити цену слободе, живота, достојанства појединца и мањине и жртвовати их зарад већине? Ипак, консеквенционизам не мора да почива на избору чије су опције вредносно подељене или искључиве. Оно што је битно јесте да овај приступ води рачуна о последицама радњи, а не само о испуњењу моралне дужности. Примењена на академско поступање могла би значити бригу за добробит највећег броја чланова академске заједнице или друштва, при чему корисне последице за већину не би морале да имплицирају ништа рђаво за мањину. Наравно, она може укључити и добро које појединац остварује за себе, а које не угрожава интерес заједнице.

Заокруженом посматрању моралности свакако може допринети и аретолошки приступ. Са аспекта ове теорије, вредновање етичности наставника неодвојиво је од црта њиховог моралног карактера. Стога, уколико је реч о савесним и одговорним личностима оне ће снагом свог моралног интегритета у свим животним и професионалним околностима показати понашање које је достојно поштовања. Тако, наставницима чији саставни део академског интегритета чине особине поштења, честитости и храбрости, неће бити потребан никакав правно обавезујући документ или етички кодекс да би поштовали основна морална начела. У том смислу, онај

ко је храбар неће показати страх да искаже свој став и онда када он није гледиште већине, а онај ко је честит неће присвајати туђу интелектуалну својину и приказивати је као своју или фалсификовати резултате истраживања.

АНТРОПОЛОШКИ И СОЦИЈАЛНИ ЧИНИОЦИ (НЕ)АКАДЕМСКОГ ПОСТУПАЊА

Иако се од универзитетских наставника очекује да буду интелектуална, духовна и морална снага друштва, ипак тако висок захтев јединства сва три елемента у једној личности веома је тешко испунити. У пракси постоје примери наставника са високим звањима и научним титулама који својим поступцима доводе у питање свој научни углед и морални статус, а самим тим и репутацију високообразовне установе у којој раде. Много је разлога који могу довести до непоштовања начела професионалног рада и етике, али су основни антрополошке и друштвене природе и садржани су у различитим људским склоностима и социјалним околностима. У даљем тексту покушаћемо да успоставимо теоретски окир за сагледавање разлога који могу опредељујуће да утичу на одређен избор поступања.

Проучавајући карактерна својства наставника и доводећи их у везу са њиховим поступцима, антрополог Јован Цвијић је уочио да код извесног броја наставника и истраживача постоји изражена „жеља за брзим успехом и амбицијом“ за коју је сматрао да изазива суревњивост, завист и злурадост међу колегама. Као врстан научник и професор, знао је да направи разлику између оних који су стицајем спољних околности постали део академске заједнице и оних који су ушли у свет научног и наставног рада захваљујући интелектуалним и моралним квалитетима који их препоручују за такву делатност. Његова опсежна истраживања карактерологије и антропологије интелектуалаца овог поднебља, довела су га до сазнања о постојању неколико особина које чине добар капацитет за успешан научни рад. Њих је препознао у „добром посматрачком дару, духовној еластичности, јакој имагинацији и брзом схватању“. Међутим, увидео је да сметњу научном раду представља низ неповољних особина међу којима су: „лакоћа духа као извор честе површности у раду; моралне особине које су штетне за рад интелекта; слаба воља; мала енергија; спремност на подвале; помагање неистинитом или удешавање привидне истине“ (Цвијић, 1987). Цвијић је показао да се неумерене амбиције не заустављају на остварењу успеха, већ мењају карактер који временом поприма „знатну дозу несолидности и несавесности; приличан фонд злобе, пакости и мржње“. Овај став показује да је Цвијић у претераној жељи наставника за успехом, напредовањем, каријером видео својство које не производи само незајажљиву потребу за такмичењем са колегама, настојање да их по сваку цену достигне и престигне у звањима и резултатима, већ које у крајњем води ка разградњи моралног интегритета.

Ту врсту антрополошке слабости уочио је и Кант називајући је склоношћу „упоредног самољубља“ (2020), која се манифестује сталном потребом за упоређивањем

себе са другима, са жељом да се оствари успех по сваку цену, признатост, високи статус, доминација и привилегије. Наставник који себе не процењује из властите остварености, већ свој успех мери успехом другог, нарочито оног ко је на плану научног рада остварио добре резултате, високо звање, научни и педагошки реноме, имаће субјективне разлоге да буде незадовољан и да стално у себи побуђује незајажљиву жељу да га надмаши. Академска пракса бележи примере плагијата, фабриковања, фалсификовања података као и друге облике недоличног деловања које се спроводи са циљем остварења формалног напредовања. (Стошић и сар. 2013; *Ристић и сар.* 2016).

У Кантовом етичком учењу могу се наћи и друга својства која чине антрополошке претпоставке за непоштовање начела академског рада. Међу њима значајну улогу имају побуде које он назива „слабостима људског срца“. Једна од њих је „трошност људске природе“ (*fragilitas*) и препознаје се у формалном прихватању слова закона, али не и у његовом практичном испуњењу (Кант, 2020). Реч је о слабости која своје испољење остварује код оних личности које лако подлежу разним побудама одустајући од реализације онога за шта су се декларативно изјаснили и определили. Ова врста склоности среће се код оних наставника код којих постоји несклад између речи и дела што је карактеристика морално недовољно интегрисаних личности. Такви наставници су непоуздани, те је веома тешко остварити коректну и колегијалну сарадњу, нарочито када је реч о тимском раду.

Друга врста побуда огледа се у нагнућу за мешање нечистих (*impuritas*), неморалних побуда са моралним, када се чини оно што дужност налаже, али се морални закон не прихвата као довољан унутрашњи разлог (Кант, 2020). Ову врсту слабости је тешко искуствено детектовати, јер нема никаквих спољашњих знакова који видљиво указују на њено присуство. Она показује колико је неизвесно сазнање стварних домета етичности у поступању, јер тешко можемо знати да ли је неко поступање које има све елементе професионалне солидности и кредибилности, покренуто унутрашњим моралним разлогом или постављеном нормом. Иза тог дуализма стоје субјективни разлози, који управо због личне димензије остају у домену дискретне приватности. Пример који појашњава овај дуализам може се илустровати релацијом наставник – студент, када студент не посеже за недозвољеним средствима при изради испитних задатака не зато што му то морална савест и одговорност налажу, већ зато што жели да избегне ризик и већу штету уколико би у недозвољеној радњи био ухваћен и санкциониран. То се може односити и на научне и моралне принципе у истраживању којих се научници придржавају, не увек због њих самих као вредности, већ и због евентуалних санкција које би могле уследити за њихово непоштовање. Ипак, ова побуда не заснива се на исквареном, већ лабилном моралном карактеру, који истина, због тога може бити подложен различитим негативним утицајима, али нема „злу максиму“ у себи.

Потенцијал „зле максиме“ носи порив коју Кант сврстава у исквареност (*corruption*), а састоји се у побуди да се свесно одступа од моралног закона и да се

притом други угрожава, дискредитује, омаловажава (Кант, 1990: 32) Оваква побу- да је на делу када се у академској заједници намерно гуши или спречава нечије напредовање, када се злонамерно обезвређује нечији рад и врши појединачна или умрежена дискриминација, када се слобода критичког мишљења осујећује дисквалификацијама и удруженим деловањем „истомишљеника“ (Малуцков, 2018). Када се деси да стицајем околности особа са лошим моралним карактером, са озбиљно нарушеним личним интегритетом, коју одликује злонамерност, оствари доминантан положај у академској заједници, озбиљно могу бити доведени у питање и научно- педагошки рад и међуљудски односи.

У позадини лоших намера веома често могу да стоје славољубивост и сујета⁴ као саставни део карактера којим влада грозница такмичења, истицања и одржавања победничког става. Такви људи, засењени сопственом памећу и уверењем да су неподложни било каквој заблуди, постају опасни по своју средину, јер притајена, али веома активна жудња за истицањем и важењем најчешће заслепи све човекове погледе у сопствену унутрашњост, али зато постане будна за најмање недостатке и слабости других. Из ње се рађа снажна воља за моћ која временом задобија својства нерасудне воље за надмоћ над другима. (Атанасијевић, 2011). Слично деловање у академској заједници могу показати и наставници који су оптерећени завидношћу у чијој основи лежи диспарантност између високо постављених циљева и њима неадекватног стварног научног капацитета. Отуда завист увек прати и осећање инфериорности које своју рационализацију налази у осећању закинутости које је неодојиво од непрестаног стављања себе у однос према другима и мерења сопствене моћи упо- ређењем са туђим статусом. Зато успех својих колега завидан наставник најчешће доживљава као угрожавање властитог положаја. Међутим, пошто је у очима завидљивца увек високо уздигнут онај коме се завиди, он негативно реагује не само на његов стваран успех, већ и на уображени. (Петровић, 2004). Стога најпогубније дејство ове слабости долази из њене уобразиље и привида о незаслуженом успеху и срећи другог. Са завидношћу иде и лицемерје, јер уз спремност да се учини нешто лоше, не иде јавно и отворено деловање, већ врло скривено и манипулативно. А један од његових најприсутнијих облика појављивања јесте интрига као средство перфидне борбе коју карактерише невероватна вештина прерушавања, стварања мреже обмана и њиховог брзог ширења и додавања нових садржаја и клевета са циљем дезавуисања жртве у очима шире јавности, изазвања интересовања моћника који о њеној судбини одлучују и нарушавања њеног душевног мира (Атанасијевић, 2011).

Поимање слабости моралног карактера из ширег етичког дискурса захтева и сгледавање разлике између поступања и карактера, јер иза неисправних радњи не

⁴ Сујета се рано развија у душевном животу. Иза ње стоји покушај осећања себе као посебног, другачијег од осталих и отуда трежење привилегованог статуса. У основи ради се о неизграђеној личности у којој има нагомиланог непријатељства према другима што се испољава спремношћу на критику, осуду, поругу и унижавање са циљем издизања над њима. Сујетан човек напада вредност и важење других што показује да је у њега усађено осећање слабости и да му недостаје осећање за заједницу (Уп. Алфред Адлер, Познавање човека, стр. 196, Нови Сад, 1984).

мора увек да стоји лош карактер, односно, рђав човек. Тако Сократ лоше поступање, у складу са својом телеолошком теоријом добра, не сматра продуктом лоше намере или карактера, већ последицом варљивог знања, сазнајне грешке (Платон, 2015). Пошто је мисао уздигао на ранг делотворног принципа ума, који у човеку снагом унутрашњег захтева покреће и одређује начин поступања, извео је закључак да истинито знање о добру нужно производи добро поступање. Тај механизам важи и у обрнутом смислу када је знање погрешно. „Кад ко увиди шта треба да чини, он то ео *ipso* и чини, то му знање наређује, и зато он не може добро не вршити. А кад ко чини зло, он га чини зато што мисли да је оно за њега некакво добро; не чини га из урођене рђаве склоности, него из неразумевања правих услова добра, из непознавања пута који води правом добру. Неморално делање јесте, дакле, само последица варљивог мњења, заблуде, незнања“ (Ксенофонт, 1980; Платон, 2015). Из оваквог мисаоног става Сократ је извео свој први формални принцип – Нико не грешити намерно (Платон, 1975), тј. свако грешити зато што не зна шта је добро, а не зато што неће добро. Односно, нико не ради против оног што је најбоље, са знањем, него само из незнања (Аристотел, 2003).

Врсту ненамерне грешке у сфери академског рада може начинити истраживач када на пример, у оквиру информисане сагласности коју понуди испитаницима при реализацији неког научног пројекта не узме у обзир евентуалне ризике који се могу појавити у неким фазама истраживања. Као резултат те грешке, учесници се могу осетити превареним и одустати од даље сарадње, што може довести у питање наставак истраживања (Израел, Хеј, 2012). Грешку из незнања може начинити и наставник када, на пример, погрешно процени квалитет знања студента на испиту и оцени га оценом која објективно не одговара његовом реалном знању. Оваква грешка не настаје са намером наставника да буде необјективан или пристрасан, већ из његовог превида, неадекватне процене и варљивог утиска из којег је формиран погрешан суд.

Међутим, из Сократовог угла посматрања не би се могла објаснити ситуација у којој наставник испитно полагање условљава коруптивним радњама или уценама. Таква врста поступања ближа је Кантовом поимању радње која настаје из „зле максиме“ и „злог срца“ тј. намерне злоупотребе положаја. За такве наставнике можемо рећи да им недостаје морални дигнитет маколико имали формалну академску покривеност титулама, публикацијама, високим звањима и положајима. Тај раскорак се, иако ређе, среће код неких универзитетских наставника и по природи ствари изазива упитаност – како је могућа појава неморалности код високо образованих људи? То показује да образовање, нажалост, није конципирано тако да у свом систему обједињује антички образовни принцип јединства истине и добра какав је садржао појам паидеје, [грч. *παιδεία, paideía*] односно нововековна парадигма просвећености која је уз ученост обавезно укључивала и честитост.

Идући даље трагом разлога интелектуалне и моралне раздвојености која се среће код неких наставника, долазимо до побуде људске природе чије су негативно

дејство препознавали још филозофи античког доба, а која се тиче склоности фетишизације добара која припадају свету пропадљивих ствари. Уздизање материјалног богатства, друштвене и политичке моћи на ранг највиших вредности подстиче у човеку властољубље, славољубље, користољубље на начин да бескрупулозно може тежити њиховом задобијању. И у академском свету појачане амбиције за стицањем моћи, високог положаја, репутације, каријере могу иницирати недолично понашање. То су околности у којима наставници у циљу остварења својих преамбициозних планова и аспирација користе сва расположива средства, не водећи рачуна о „објективности, непристрасности, колегијалности, достојанству“ и осталим моралним начелима професионалне етике.

Имајући у виду негативно дејство оваквих склоности код људи, Сократ је сматрао да сваки образован човек који тежи мудрости, може је остварити само уколико свој дух ослободи тежње ка било чему што носи пропадљив карактер. Тек уздигнут и независан од пролазних добара, дух постаје пријемчив за непролазна добра, за истину, лепоту и доброту. У сврху тога стари филозофи су практиковали низ духовних вежби које су подразумевале мисаони рад и уздржан и умерен начин живота. Иако је од тада прошло више од две и по хиљаде година ништа се није изменило у онтолошком смислу. Људска природа је и данас подложна разним слабостима, те је позваност сваког човека, а нарочито оног који је титулама и звањима остварио високи друштвени ранг, да покаже и високу свест и одговорност за начин испољавања свог моралног етоса и да га, што је више могуће, чисти и ослобађа сувишних и непотребних жеља.

ЗАКЉУЧАК

Сумирањем разлога који доводе до (не)академског поступања утврђено је да велики значај има морални карактер наставника. Ниво моралног интегритета одређује да ли ће одређено поступање бити утемељено на слободном поштовању унутрашњег моралног закона, да ли ће бити подстакнуто нормативним захтевима и усклађено са њима, или ће подлећи унутрашњим слабостима и спољним притисцима и попримити компромитујуће облике. Пракса универзитетског живота показује да има примера наставника који се у свом професионалном раду руководе високим моралним начелима, али, нажалост и примера који се косе са достојанством наставничке професије. Управо због присуства негативних примера, институције високог образовања су, у циљу заштите властите репутације и очувања достојанства научног рада утврдиле Кодекс академског интегритета као форму правног акта који на нормиран начин обавезује на поштовање начела професионалне етике.

ЛИТЕРАТУРА

- Алфред, А. (1984). *Познавање човека*, Нови Сад – Београд. Матица српска - Просвета
- Аристотел (2003). *Никомахова етика*, Сремски Карловци - Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића
- Атанасијевић, К. (2011) *Интрига и њени представници у данашњем друштву*, у Етика храбрости, Београд: Жене у црном: Реконструкција женски фонд: Центар за женске студије, Нови Сад: Артпринт.
- Beauchamp, T. L. & Childress, J. F. (2001) *Principles of Biomedical Ethics*, 5th edn, New York: Oxford University Press
- Belyaev, A. I. (2011), *Human Being: Integrity and Wholeness*, *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, Vol. 4, Issue 5
- Bentham, J.(2009). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (Dover Philosophical Classics). Dover Publications Inc.
- Whitley, B. E., Jr., & Keith-Spiegel, P. (2001). *Academic integrity as an institutional issue: Ethics & Behavior*, 11 (3), 325-342
- Gallant, B. T. (Ed.). (2012). *Twenty years of academic integrity: Top articles and book chapters 1992–2012*. Clemson, SC: International Center for Academic Integrity.
- Gallant, T.B. & Rettinger, D. (2022) *An Introduction to 30 Years of Research on Academic Integrity*, 1-5, *Journal of College and Character*, <https://doi.org/10.1080/2194587X.2021.2017975>

- Goodstein, D. (2002), *Scientific misconduct*, Academe: American Association of University Professors, vol. 88, No. 1, pp. 28-31
- Granitz, N., & Loewy, D. (2007). *Applying ethical theories: Interpreting and responding to student plagiarism*. *Journal of Business Ethics*, 72, 293-306
- Daley, K. (2012) *Gathering sensitive stories: using care theory to guide ethical decision-making in research interviews with young people*, *Youth Studies Australia Australian Clearing House for Youth Studies*, Vol. 31, Issue 3
- Израел, М. И Хеј, И. (2012), *Етика друштвених истраживања*, Београд: Службени гласник
- Кант, И. (2020) *Заснивање метафизике морала*, 4. издање, 23, Београд: Дерета
- Кант, И. (2019) *Критика практичног ума*, Београд: Дерета
- Кант, И. (1990) *Религија унутар граница чистог ума*, Београд: БИГЗ
- Kellehear, A. (1989) *Ethics and social research*, in: *Doing Field-work: Eight Personal Accounts of Social Research*: Deakin University Press, 61-72
- Ксенофонт (1980) *Успомене о Сократу*, III 9, стр. 5, Београд: БИГЗ
- Малуцков, Б. (2018). *Умрежени мобинг у високошколским институцијама и његове последице на ширу академску заједницу у Србији*, Београд, Социолошки преглед, 2018, вол. 52, бр. 3, стр. 886-914
- Palys, T. & Lowman, J. (2001) *Social research with eyes wide shut: the limited confidentiality dilemma*, *Canadian Journal of Criminology*, vol.43, no. 2, pp.255-267
- Pecorari, D. & Smith- Sutherland, W. (2021) *Perspectives on Positive Academic Ethics: an Introduction*, *Journal of Academic Ethics* (305–308) <https://doi.org/10.1007/s10805-021-09439-9>
- Петровић, Р. (2004) *Филозофија утехе Ксеније Атанасијевић*, Београд: Пешић и синови
- Petrović, R. & Trifunović, V. (December, 2022), *Code of Ethics and Moral integrity of University Teachers*, *Research in Pedagogy*, Serbian Academy for Education, Belgrade, Pedagogical Faculty in Vranje University of Nis and the Preschool Teacher Training College "Mihailo Palov", Vrsac. Vol. 12, No. 2, pp. 461-470
- Платон (2015) *Лакет или о храбрости*, Београд: Букефал Е. О. Н.
- Платон (1975) *Протагора*, Загреб: Напријед
- Ристић, Салак, Ацић (приредили), (јун, 2016): N. Ristić, I. Salak, A. Acić, *Izveštaj o doktorskim studijama u Republici Srbiji 2015*, Novi Sad: Udruženje studenata doktorskih studija i mladih istraživača Srbije – Doktoranti Srbije.
- Ross, W. D. (2002). *The Right and the Good*, Oxford: Oxford University Press.
- Smith, R. (2000). *What Is Research Misconduct*, *The Committee on Publication Ethics*. BMJ Books. London p. 7- 11 : <https://publicationethics.org/files/u7141/COPE2000pdfcomplete.pdf>

Stošić, I., Radovanović, B. Đukić, M. (redaktori, 2013) Istraživanja u oblasti društvenih nauka: Pregled stanja, karakteristični problemi i preporuke, Beograd: Institut ekonomskih nauka.

Hauptman, R. (2002). Dishonesty in the academy. *Academe*. American Association of University Professors. <http://www.aaup.org/publications/Academe/02nd/02ndhau.htm>. vol. 6.pp. 40-41

Hughes, Ch. & McCabe, D. L. (2006). Understanding academic misconduct. *Canadian Journal of Postsecondary education*, 36 (1), 49-63

Цвијић, Ј. (1987) Студије и чланци, Сабрана дела, 3, Београд: САНУ